

Experienta femeilor in infernul concentrationar din Romania si URSS: Lena Constante, Adriana Georgescu, Anita Nandris-Cudla, Elizabeta Rizea.

„Despre acea lume trebuie scris in asa fel incat sa ti se opreasca bataile inimii si parul sa ti se ridice maciuca in cap. A scrie despre ea nepasator, obisnuit, a scrie fara ca scrisul sa zguduie [...] n-ar fi doar stupid si desert, ci ar fi josnic si iresponsabil”, considera Boris Pasternak una din conditiile esentiale impuse marturiilor concentrationare. In prefata sa, la *Povestea Elizabetei Rizea din Nucsoara*, Gabriel Liiceanu combate aceasta idee, motivand ca „pentru cei care au ramas in viata si raman sa vorbeasca, spusa lor, care se naste din relatarea traita a unei suferinte de nemasurat ne este suficienta pentru a ne opri bataile inimii. De ce ar mai fi nevoie in acest caz de mijloacele genului povestitor?”

Patru experiente de detentie transpuse in patru marturii impresionante – Lena Constante (*Evadarea tacuta*), Adriana Georgescu (*La inceput a fost sfarsitul*), Anita Nandris-Cudla (*20 de ani in Siberia*) si Elizabeta Rizea (*Povestea Elizabetei Rizea din Nucsoara*). Subiectivitatea si sinceritatea absoluta impun aici, inainte de toate, stilul relatarii, iar spiritul narativ de a carui necesitate vorbea B. Pasternak socheaza prin realitatea exprimata, sustinand teoria intelectualului roman. Complet diferite – atat la nivelul experientei de detentie cat si la cel al recompunerii ei in carte – cele patru testimonii pastreaza insa, in mod surprinzator, puncte comune ale perspectivei in fata abuzurilor comuniste.

Stilul si structura celor patru marturii difera in functie de contextul si apoi, de experienta detinutelor. In cazul Elizabetei Rizea avem o relatare fragmentata, aproape incoerenta, in care domina sentimentele puternice, de ura si revolta, nedomolite de trecerea anilor. Marturia Anitei este cronologica si narativa, organica, unitara. Suferinta ei este exprimata prin faptele petrecute, in tacere. Cartea Adrianei Georgescu incearca o structura jurnalistica, de reportaj, iar cea a Lenei Constante o inclinatie literara. Valoarea literara transpare in mod evident si in celalalte marturii, dar ea este implicita, iar in cazul Anitei sau al Elizabetei Rizea, intr-un anumit fel inconstienta. Si aici, insa, exista anumite diferente de stil: *20 de ani in Siberia* este o carte organica, scrisa chiar de Anita, pe cand *Povestea Elizabetei Rizea* este o marturie inregistrata si redata apoi prin transcriere de alti doi autori. Oralitatea este dominanta in cele doua marturii, dar daca la taranca din Bucovina ea are o structura clara si perfect coerenta, pentru cea din Nucsoara vine ca o revolta reprimata prea mult timp, ca un urlet, dupa cum spune ea, deci fragmentara si lipsita de un fir narativ care sa o conduca. Linia principala pe care merge marturia ei este revolta puternica, suferinta pe care nu a uitat-o inca, si pe care timpul nu a putut sa o domoleasca. Adriana Georgescu incearca o marturie cat mai fidela a evenimentelor petrecute in primii ani ai regimului comunist. Cartea este scrisa in Franta tocmai pentru a avertiza lumea occidentala asupra evenimentelor din Romania. De aceea stilul cartii este acela al unui reportaj, punctat de documente (fragmente din ziare, declaratii, documente, marturii din timpul procesului), date, evenimente si nume importante ale acelei perioade. Caderea cabinetului Radescu, guvernul Groza, abdicarea regelui Mihai, scoaterea din legalitate a partidelor politice traditionale – sunt repere importante in cartea Adrianei

Georgescu, descrise în detaliu, tocmai pentru a semnala pericolele din țară. Subiectivismul este transparent prin stările cu care întâmpina experiențele de detenție: frica, ura, neînțelegerea, disperarea, depresia, sarcasmul. Acesta este, de altfel, punctul comun cu mărturia Lenei Constanțe. Și în *Evadarea tacută* autoarea lasă o amprentă definitivă asupra mărturiei. Stilul intelectualului este puternic literar, decisiv, în ciuda vârstei (81 de ani) la care Lena își mărturisese experiența detenției.

La un prim nivel de analiză, contextul și trecutul fiecăreia dintre cele patru femei, au avut o relevanță covârșitoare în modalitatea de a reacționa în universul concentrantionar. Lena Constanțe provine dintr-o familie de intelectuali și este de profesie pictor. Condamnarea ei vine în urma procesului Patrascanu, unde este adusă ca mărtorie. Adriana Georgescu a fost arestată atât sub regimul lui Antonescu, cât și sub cel comunist. După ce a terminat Facultatea de Drept, ea a lucrat în Cabinetul generalului Radescu. Anita Nandris-Cudlea și Elizabeta Rizea ar putea avea, la acest prim nivel, o trasatură comună. Amandouă sunt femei căsătorite, de la sat, iar această apartenență a lumii rurale se reflectă în mod constant asupra mărturiei lor. Experiențele și cărțile celor două țărânci sunt, însă, complet diferite. Anita este deportată în Siberia, pentru 20 de ani, cu cei trei copii, iar Elizabeta Rizea suportă teroarea anchetelor și a închisorilor din România. Astfel, contextul de dinaintea arestului este complet diferit pentru cele patru detinute: o intelectuală rasată, căsătorită, o jurnalistă tânără, membră a organizațiilor ce reacționau împotriva partidului comunist (numit atunci Partidul Muncitoresc Român – PMR), o țărăncă din Nucșoara – intermediar ce-i ajută pe luptătorii din munți și o țărăncă din Bucovina, mama a trei băieți, deportată în Siberia. În funcție de aceste diferențe, stilul mărturiei, perspectiva asupra detenției și asupra anchetatorilor, suferința, mizeria, și într-un final, forma de salvare, se reflectă ca patru experiențe distincte, în fața aceluiași regim – comunismul.

Un punct comun al viziunii lor se face remarcabil chiar de la început, în momentul arestului - perioada de apariție a primelor semne ce prevesteau abuzurile de mai târziu ale comunismului. Neînțelegerea și revolta sunt sentimente comune celor patru femei, indiferent de statutul lor social, cultura sau vârsta. Dacă pentru Lena Constanțe neînțelegerea se manifestă mai mult în forma incapacității de a accepta regimul, având la bază o conștiință acută a acestuia, la Adriana Georgescu revolta domină și ia locul neînțelegerii, dintr-un avânt tineresc și aproape naiv-idealistic. Structura acestor tinere revoluționare nu poate accepta acțiunile și evenimentele care se petrec în țară, iar bunul simț și o anumită lege organică, a firescului, se opune violent în fața abuzurilor. „Totul e să rezistăm până la plecarea trupelor rusești – scrie ea. Pe urmă, cosmarul asta o să ia sfârșit într-o singură noapte.” *Cosmarul* definește clar incapacitatea Adrianei de a înțelege noul regim ca pe o posibilă realitate. Povestea Elizabetei Rizea se constituie și revine constant în momentul arestării. Pentru ea, comunismul a însemnat mai întâi deposedarea de pământ și de toate lucrurile pe care le strânsese cu sotul ei, în gospodărie. De aceea, reacția este violentă, neînțelegerea acută și revolta evidentă, fatidică. „Trebuie să trăiesc, dar vreau să știu că s-a limpezit lumea”. Anormalul care definește regimul comunist este un prim punct comun în viziunea celor patru detinute. Spre deosebire de aceste trei femei, Anita Nandris-Cudlea acceptă abuzul arestului și al deportării în tăcere. În ciuda acestui fapt, neînțelegerea este exprimată de ea, în mod dureros. Cei trei băieți constituie punctul central din mărturia ei, pentru că scopul Anitei nu este acela de a se

salva sau de a gasi o modalitate de evadare interioara, ci de supravietuire. Gandul pentru mama lasata acasa si pentru copii, ii domina toate celelalte suferinte. Abuzurile noului regim se manifesta prin loviturile pe care le-au avut de indurat cei apropiati ei. Perspectiva ei asupra acestui regim si a universului concentrationar este una cu origini In credinta populara: „o lume blestemata, unde nu se aud cocosii.” Comunismul este vazut de cele patru femei ca un univers iesind din uman, din lege sau din firesc. Lumea blestemata a Anitei devine lumea fara lege si fara Dumnezeu din *Evadarea tacuta*, tirania absurda si inumana din *La inceput a fost sfarsitul*, sau regimul impus de acei oameni care, in revolta Elizabetei Rizea, „nu sunt romani” si ar trebui chinuiti de Dumnezeu. „E absurd, toate astea sunt absurde”, urmareste ca un leitmotiv replica Adrianei Georgescu, parcursul intregii marturii.

Modul in care cele patru femei suporta tortura anchetelor si conditiile din detentie, constituie, iar, puncte distincte in experienta, dar o viziune apropiata in relatare. Lena Constante este inchisa opt ani, singura in celula. Acest fapt constituie un centru al torturii, la care se adauga, apoi, modalitatile si instrumentele comuniste obisnuite. Tortura din *Evadarea tacuta* este timpul, pe care Lena Constante reuseste sa si-l integreze, sa-l umple, sa-l reconverteasca. Se vorbeste chiar de o viziune kafkiana a timpului: numararea secundelor, grija de a-si umple fiecare ora din zi – acestea fiind preocuparile specifice de detentie. Si tocmai prin singuratatea absoluta ea reuseste acea evadare interioara, prin acordarea timpului la ritmurile launtrice. Tortura timpului este supralicitata de cei trei F ai groazei: foamea, frigul si frica. „Imi e ingrozitor de frica. Simt o frica de moarte. Imi este frica de amenintarile lor. Imi este frica sa ma opresc. Imi este frica”. Acestia sunt prezenti, de altfel, in toate cele patru marturii, fiind elementele caracteristice detentiei comuniste. Adriana Georgescu recompane durerea, prin stari de context: „vedeam cercuri galbene, albastre”, „radeam” etc. Experienta ei explica aceasta diminuare a starilor in fata faptelor. Spre deosebire de ea, Lena Constante descrie amanuntit atat starile de frica, de deprimare si de tortura cat si degradarea fizica a femeilor in inchisoarea comunista. Bubele, mizeria, mirosul – elemente socante, violente, dar pe atat de reale in *Evadarea tacuta*. Elizabeta Rizea trece si ea prin bataile anchetatorilor si le descrie in amanunt. Amintirea clara, distincta, a celor care au torturat-o ii mareste durerea din prezentul marturiei, revolta si ura. La Anita Nandris-Cudla, frigul si foamea capata accente dramatice, datorita locului de detentie, Siberia, si a celor trei copii, care primeau portii infime de mancare, pentru ca nu munceau. Foamea si frigul lor reprezentau pentru Anita adevaratele torturi ale detentiei. Frica, insa, nu a constituit un element cheie al experientei. Prezenta, In mod evident, mai ales la Inceput, fata de cei care ii supravegheau, ea se diminueaza pe parcurs. La un moment dat, Anita chiar scrie „supravietuitorii au inteles ca si noi eram tot oameni”.

Pentru celelalte detinute, reprezentantii regimului sunt descrisi cu ura si revolta. Iesiti din sfera umanului, gardienii sunt portretizati in linii caricaturale, ingrosate de frica si de scarba, in functie de caracteristicile animalelor. „A-si impune adevarul ii devenise idee fixa. Pentru acest dement nu exista lege, pentru ca legea era el. Tot el era si dreptatea si razbunarea. El era Dumnezeu”, scrie Lena Constante. Cu toate astea, ea clasifica gardienii si anchetatorii, cu onestitate, obiectiv. Adriana Georgescu isi descrie tortionarii, In linii scurte, abrupte, caricaturale: „un botisor ascutit, ca de sobolan” sau „Petru Groza are un cap patrat. Seamana cu un taran imbracat oraseneste.” Reactia in fata lor este una

singura: „Imi vine sa-l lovesc, sa ma lovesc, sa lovesc pe toata lumea.” Alaturi de aceasta revolta, sarcasmul continuu, dus dincolo de limita. Rasul ii insoteste Adrianei Georgescu cele mai dramatice momente in inchisoare: „Scuipatul lui curge de pe umar pe spinare. Izbucnesc in ras. De ce rad si nu plang? Rad, rad cu lacrimi, nu ma pot opri. Rasul meu continua prin toate coridoarele prin care trecem.”

Statutul resemnat si forta Anitei nu lasa locul unor astfel de aprecieri. Mai ales ca salvarea, daca se poate numi astfel, in cazul tarancii din Bucovina a venit printr-o deprindere organica cu contextul in care a fost nevoita sa traiasca si la care sa se adapteze. „Ne-au fost deprinsi cu viata aceea, caci daca nu puteai sa faci nici o schimbare, trebuia sa spui ca asa e bine”, scrie Anita dupa ani buni de foame si de frig. „Aceasta dragoste si iubire de familie mi-a dat putere in toate greutatile si am putut rezista si mi-am salvat viata”. Elizabeta reuseste sa reziste in inchisoare tot printr-o capacitate extraordinara de adaptare. Ea face munca doamnelor, ajutandu-le, neincetand sa spere ca va fi eliberata. La iesirea din inchisoare, durerea si revolta persista in mod acut, o data cu lipsa pamantului si a lucrurilor pentru care muncise. Ura si suferintele detentiei, o fac sa spuna in 1990, la multi ani dupa ce a fost eliberata, ca Dumnezeu este in masura sa judece, sa condamne sau sa ierte, pentru ca in ea nu exista nu exista loc decat pentru revolta. „Sa poti sa ierti comunistii? Romani nu sunt doamna, fir-ar ai nu stiu cui, romani nu sunt! [...] Sa nu moara pana n-o sta unde m-au tinut pe mine si sa nu... Sa-i chinuie Dumnezeu, nu sa-i chinui io, cum m-au chinuit ei pe mine.” Lena Constante rezista si se salveaza chiar prin ceea ce ar fi trebuit sa constituie tortura principala: timpul si singuratatea. „Am trait aici 157 852 800 de secunde de singuratate si frica.” Intelectuala rasata, ea reuseste sa-si converteasca timpul, aducand in prezentul detentiei, in mod constant, amintirile trecutului, cartile citite, lucrurile frumoase vazute, imaginarea unor scene de teatru, a cartilor si a poeziilor. Timpul este convertit prin placerea estetica. O placere autentica, credibila, care razbate in toata cartea si reuseste sa-i convinga cititorul. Spre deosebire de cele trei femei, Adriana Georgescu nu reuseste o astfel de salvare interioara. Rezistenta ei in fata regimului este puternica si continua. Idealismul si credinta ca lucrurile se vor schimba ii da puterea sa lupte, sa nu dezvaluie nici o informatie, sa se revolte. „Stiu ca n-au decat sa ma bata, sa ma tortureze, sa ne suprime chiar, dar nu vor reusi niciodata sa ne degradeze spiritul.” Constiinta starii de fapt care cuprinde Romania, abdicarea regelui Mihai, ii slabeste puterea. Deprimarea si plansul iau locul sarcasmului in ultimele pagini ale cartii. Evadarea din inchisoare, cu ajutorul prietenilor din organizatie, ii aduce posibilitatea de intremare, dar nu salvarea. De altfel, aceste stari de depresie o urmaresc mult timp dupa ce a reuseste sa iasa din tara si sa locuiasca in Franta. Ea scrie: „sunt complet golita, sentimentele violente nu au venit la intalnirea data de evenimente.”

Cele patru experiente distincte reusesc in ansamblu o perspectiva unitara asupra aparitiei regimului comunist in Romania si in Bucovina rapita de URSS, abuzurile care au avut loc la inceput, teroarea si frica, stapanind apoi tara. Patru marturii diferite ca stil si viziune, in ciuda punctelor comune, dar credibile, cu o valoare autentica, atat ca dovada a istoriei, cat si ca valabilitate literara.